

KICHIK YOSHDAGI O'QUVCHILARNING BADIY ASARNI IDROK ETISHDAGI PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI**Tilovmuratova Muborak***Nukus shahar 1-sonli politexnikumi o'zbek tili fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada kichik yoshdagi o'quvchilarning badiiy asar larni idrok etish qobiliyati, ularning psixologik rivojlanishidagi ta'siri, his-tuyg'ularini ifodalashda tasavvurlarini kengaytirish, individual tafakkurlarini kreativ tafakkurlar bilan boyitish va shu bois, ularni asardagi voqealarga hamdardlik va qiziqish bilan yondoshish imkonini beradigan yondashuvlar qo'llanilishi zarur, o'qituvchilarning esa o'quvchilarning idrok jarayonini to'g'ri yo'naltirishda muhim roli haqida so'z boradi.*

Kalit so'zlar: *Kichik yoshdagi o'quvchilar, yosh psixologiyasi, badiiy asar, idrok etish, individual tafakkur, tasavvur, empatiya, motivatsiya, o'z-o'zini anglash*

Kichik yoshdagi o'quvchilarning badiiy asarni idrok etish jarayoni ularning psixologik rivojlanishiga muhim ta'sir ko'rsatadi. Bolalik davrida o'quvchilar asarlar orqali voqelikni o'rganadi, o'zlariga xos dunyoqarash shakllantiradi va his-tuyg'ularini ifodalash qobiliyatini rivojlantiradi. Bu yoshda ularning idrok qilish qobiliyati hali to'liq shakllanmagan bo'lib, ular asarni oddiy va aniq tasvirlar, qiziqarli voqealar orqali qabul qilishga moyildirlar. Shu bois, kichik yoshdagi o'quvchilarga mo'ljallangan badiiy asarlar mazmuni o'ziga jalb etadigan, tasavvurlarini kengaytiradigan va hissiyotlarini o'stiradigan tarzda bo'lishi zarur.

Badiiy asarni idrok etish jarayoni murakkab va ko'p qirrali bo'lib, unda psixologik omillar muhim o'rin tutadi. Bu jarayon o'quvchi yoki tomoshabinning ma'naviy dunyosi, dunyoqarashi, tajribasi va hissiy holatiga bog'liq bo'lib, quyidagi asosiy xususiyatlarga ega:

1. Hissiy ta'sir: Badiiy asar ko'pincha o'quvchi yoki tomoshabinning his-tuyg'ulariga ta'sir ko'rsatadi. Bu ta'sir mazmunli bo'lishi mumkin, chunki asarning obrazlari, voqealari, syujeti va tilidan paydo bo'lgan hislar ularning ongida chuqur iz qoldiradi. Asar qanchalik hissiyotga boy bo'lsa, u shunchalik kuchli taassurot uyg'otadi.

2. Individual tafakkur va tasavvur: Har bir shaxs badiiy asarni o'z dunyoqarashidan kelib chiqib, o'ziga xos tarzda talqin qiladi. Bu esa asarni o'ziga xos individual idrok qilish imkonini beradi. Shaxsning hayot tajribasi, bilim darajasi va psixologik holati asar mazmunini tushunishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

3. Tasavvur va empatiya: Badiiy asarni o'qish yoki tomosha qilish jarayonida odamda tasavvur va empatiya rivojlanadi. U asarda tasvirlangan personajlarning his-tuyg'ularini o'zida his qilishga harakat qiladi, bu esa unga voqealarni chuqurroq his qilish va anglash imkoniyatini beradi.

4. Kreativ tafakkur: Badiiy asarni idrok etish jarayonida kreativ tafakkur ishlatiladi. O'quvchi yoki tomoshabin asarda tasvirlangan hodisalar va personajlar orqali yangi g'oya, tushunchalarni shakllantiradi. Bu ijodiy yondashuv asarni yanada boy his qilishga yordam beradi.

5. Motivatsiya va o'z-o'zini anglash: Ko'p hollarda asar o'quvchida motivatsiya uyg'otadi, hayotga nisbatan yangi qarashlarni shakllantiradi. Bu jarayonda shaxs o'zini va o'zidagi ba'zi jihatlarni kashf etadi, o'z his-tuyg'ularini chuqurroq anglaydi. [Ахмадова, Д. (2010)]

Badiiy asarlarni idrok etish kichik yoshdagi o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishida asosiy negiz hisoblanadi. Ular orqali bolalar hayotiy tajriba, hissiy bilimlar va estetik tushunchalarni shakllantiradi. Badiiy asarlarni o'qish jarayonida o'quvchilarda tasavvur, diqqat, hissiyot va tafakkur kabi psixologik jarayonlar rivojlanadi.

Kichik yoshdagi o'quvchilarning badiiy asarni idrok etish jarayoni yosh psixologiyasi nuqtayi nazaridan o'ziga xos bo'lib, bolalarning intellektual va hissiy rivojlanishiga bog'liq. 7-10 yosh oralig'idagi bolalar asosan voqealar rivoji va qahramonlarning tashqi faoliyatiga e'tibor qaratadilar.

Ularning idroki obrazli va tasviriy tafakkur orqali amalga oshadi. Kichik yoshdagi o'quvchilarning tasavvur qilish qobiliyati kuchli bo'lib, ular o'qilgan asarlarni o'zlari uchun hissiy va tasviriy jihatdan jonlantiradi. Badiiy asarni tushunishda bolalar voqea joylari, personajlar va vaziyatlarni o'z tasavvurlarida shakllantiradilar. Bu davrda ular ko'proq voqealarni real hayot bilan bog'lashga harakat qilishadi. [Qosimova 1998].

Kichik yoshdagi o'quvchilar badiiy asarni idrok etishda ko'proq hissiy tajribalarni boshdan kechiradilar. Asar qahramonlarining his-tuyg'ulari, ularning boshidan kechirgan voqealar o'quvchilarga kuchli ta'sir qiladi. Shu bilan birga, bolalarning o'z hayotiy tajribasi cheklangan bo'lganligi sababli, ular ba'zi murakkab hissiyotlarni tushunishda qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkin.

Diqqatning barqarorligi kichik yoshdagi o'quvchilarda hali to'liq rivojlanmagan bo'lganligi sababli, badiiy asarni idrok qilish jarayonida ularning diqqatini uzoq vaqt davomida bir joyga jamlash qiyin bo'lishi mumkin. Shu sababli qisqa va sodda hikoyalar bolalarga yaxshiroq yetib boradi.

O'quvchilarning eslab qolish qobiliyati, ayniqsa, obrazlar va voqealarning tashqi ko'rinishlariga asoslanadi. O'qituvchining vazifasi o'quvchilarga badiiy asarlarni to'g'ri tushunishga yordam berishdir.

Buning uchun asar mazmunini bolalar dunyoqarashiga moslashtirib, ularning idrokini yo'naltirish muhimdir. Savollar berish, voqealar rivoji bo'yicha mulohaza qilishga yo'naltirish orqali o'quvchilarning tafakkurini rivojlantirish mumkin.

Xulosa

Kichik yoshdagi o'quvchilarning badiiy asarni idrok etish jarayoni ularning yoshiga, tafakkur darajasiga va hissiy rivojlanishiga bog'liq. Ularning idroki obrazli va hissiy bo'lib, asar qahramonlarining faoliyati va his-tuyg'ulariga e'tibor qaratadi. Kichik yoshdagi o'quvchilarning badiiy asarni idrok etishida ularning yoshiga mos hissiy va aqliy o'ziga xosliklar muhim ahamiyatga ega.

Bu yoshdagi bolalar asosan aniq va jonli tasvirlarni tushunishga moyil bo'lib, ko'pincha voqealarni hissiyotlar orqali qabul qiladi.

Ular uchun qahramonlarning sodda, o'ziga yaqin bo'lgan his-tuyg'ularini tushunish, hikoyadagi hodisalarni o'z hayotiy tajribasiga moslab idrok qilish osonroqdir.

Shu bilan birga, kichik yoshdagi bolalar o'quv materialidan tezda zerikib qolishi mumkin, shuning uchun asar o'quvchining e'tiborini ushlab turish uchun qiziqarli syujet va ko'rgazmali tasvirlarga boy bo'lishi lozim.

Yana bir muhim jihat shundaki, kichik yoshdagilar asar personajlari bilan o'zlarini bog'lab, ularning harakatlariga taqlid qilishga intilishadi. Bu esa ularga nafaqat o'zlarini anglash, balki jamiyatdagi turli hissiy holatlarni tushunishga ham yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, kichik yoshdagi o'quvchilar badiiy asarni idrok qilish jarayonida ularning o'ziga xos dunyoqarashi va qiziqishlariga moslashgan asarlar orqali ularning o'quvchanligi va ijodiy qobiliyatlarini oshirish mumkin. Shu bois, ularni asardagi voqealarga hamdardlik va qiziqish bilan yondoshish imkonini beradigan yondashuvlar qo'llanilishi zarur.

O'qituvchilar esa o'quvchilarning idrok jarayonini to'g'ri yo'naltirishda muhim rol o'ynaydilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Абдуллаев, А. (2015). “Болаларда адабий асарларнинг эмоционал идроки”. Педагогика фанлари журнали, 3(7), 25-29.
2. Абдурахмонов, Ш. (2005). Психология таълими ва тарбияси асослари. Тошкент: Ўқитувчи.
3. Аҳмадова, Д. (2010). Болалар психологияси. Тошкент: Фан.
4. Бронфенбреннер, У. (1996). Инсон ривожланиши: системали таҳлил. Москва: Просвещение.
5. Виготский, Л.С. (2006). Ривожланиш психологияси. Тошкент: Ўқитувчи.
6. Гельмонт, И.А. (2004). Ижодий фаолият ва унинг болалар психологиясидаги ўрни. Москва: Юрайт.
7. Qosimova Q. “2-sinflarda onatili darslari”, T. “O'qituvchi”, 1998 yil